

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: Anežka Gottliebová

Název práce v češtině: Problematika integrace afrických imigrantů do portugalské společnosti

Název práce v angličtině: A problem of an integration of african immigrants into a portuguese society

Rok podání práce: 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jan Hricsina, Ph.D.

Děkuji svému vedoucímu práce, PhDr. Janu Hricsinovi, Ph.D. a Sergiovi Bonetimu za jejich cenné rady, připomínky, čas a laskavost, bez nichž by tato práce nevznikla. Mé díky patří také rodině a přátelům, kteří mě ve studiích podporují.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7.1.2013

Podpis.....

Anotace

Klíčová slova: integrace, Afrika, PALOP, imigrant, Portugalsko

V této práci se věnuji problematice integrace portugalsky mluvících imigrantů z Afriky do portugalské společnosti. V práci popisuji několik zásadních problematických oblastí, jakými jsou bydlení, zaměstnání, vzdělání, vztahy a zdraví, se kterými se imigranti ze zemí PALOP¹ potýkají při integračním procesu v Portugalsku. K pochopení problémů s včleňováním těchto imigrantů do portugalské společnosti se ukázalo jako nezbytné popsat i historický vývoj jejich vzájemného vztahu v kontextu dějepisných událostí, a proto je toto přehledné shrnutí rovněž součástí této práce. Díky tomu je možno nastínit, jak vlastně Portugalci Afričany vnímají, čemuž se věnuji ve třetí kapitole. Popíšu také fenomén migrace a globalizace a zhodnotím jeho pozitivní i negativní dopady v rámci Portugalska. Stručně se zabývám také problematikou terminologie a specifikuji čtyři základní typy imigrantů. Vzhledem k obsáhlosti a komplexnosti tohoto tématu je tato práce pojata pouze jako úvod do studia této problematiky.

Abstract

Key words: integration, Africa, PALOP, immigrant, Portugal

This thesis covers issues connected with the integration of Portuguese-speaking immigrants from Africa into the Portuguese society. It outlines some of the major problematic areas such as housing, employment, education, relationships and health which immigrants from the PALOP countries have to confront during their integration process in Portugal. To understand the problems associated with the incorporation of these immigrants into the Portuguese society, it was necessary to describe the historical development of their mutual relationships in the historical context. This overview has been included in the work, too, as it helps to sketch how Portuguese people perceive Africans: this issue is discussed in Chapter Three. Next, the paper describes the migration and globalization phenomenon and assesses its positive and negative impacts within Portugal, touches on problems with the terminology

¹ PALOP-*Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa*- africké země jejichž oficiálním jazykem je portugalština.

and specifies four basic types of immigrants. Regarding the large extent and complexity of this issue, this work should be considered only as an introduction to study of the theme.

Obsah:

1	Úvod.....	str. 8
2	Migrační proudy v Portugalsku.....	str. 9
	2.1 Koloniální období.....	str. 9
	2.2 První vlna imigrantů.....	str. 9
	2.3 Druhá vlna imigrantů.....	str. 10
	2.4 Původ imigrantů pobývajících v Portugalsku.....	str. 11
3	Obraz Afričana v portugalských očích.....	str. 14
	3.1 Kolonizace Afriky.....	str. 14
	3.2 Období proměn.....	str. 15
	3.3 Nový Salazarův stát.....	str. 16
	3.4 Vývoj po 2. Světové válce.....	str. 17
	3.5 Přelomová 70.léta a další vývoj.....	str. 18
	3.6 Srovnávací studie.....	str. 18
4	Migrace a globalizace.....	str. 20
	4.1 Problematika terminologie.....	str. 22
	4.2 Typy imigrantů v Portugalsku.....	str. 23
	4.2.1 Afričané portugalské národnosti.....	str. 24
	4.2.2 Pracující imigranti.....	str. 24
	4.2.3 Potomci pracujících imigrantů.....	str. 25
	4.2.4 Potomci Afričanů s portugalskou národností.....	str. 25
5	Problematika integrace.....	str. 26
	5.1 Bydlení.....	str. 27
	5.1.1 Volba lokality.....	str. 27
	5.1.2 Způsob života afrických imigrantů v Portugalsku.....	str. 31
	5.2 Zaměstnání.....	str. 32
	5.2.1 Pracovní odvětví v nichž se imigranti PALOP uplatňují.....	str. 33
	5.2.2 Imigrace z ekonomického hlediska.....	str. 35
	5.3 Vzdělání.....	str. 36
	5.4 Rodina a vztahy.....	str. 37
	5.4.1 Specifické vztahy imigrantů z PALOP.....	str. 37
	5.5 Zdraví.....	str. 40

5.5.1	Zdravotní problémy imigrantů a jejich přístup ke zdravotní péči.....	str. 40
6	Závěr.....	str.43
	Resumo.....	str.44
	Bibliografie.....	str. 45

1 Úvod

Rozhodla jsem se pro téma integrace imigrantů, protože to považuji za téma velmi aktuální a to nejenom v Portugalsku, ale i u nás. Proces migrace je velmi různorodý, lidé se stěhují nejen za prací, ale také za touhou po jiném, za láskou či za vzděláním. Migrační proudy jsou dynamické, což lze snadno demonstrovat právě na příkladu Portugalska - nejprve, v dobách mořeplaveb, bylo zemí emigrace, po pádu Salazarova režimu a udělení nezávislosti koloniím se proměnilo v zemi imigrační, a dnes, v době krize, která již Portugalsko citelně zasáhla, se opět zesiluje emigrační proud a mnoho Portugalců proudí právě do Brazílie či Mozambiku odkud dříve přicházely tisíce imigrantů. V následující kapitole se proto věnuji migračním proudům v Portugalsku. K tomu jsem použila především studii od Jorge Carvalha Arrotei nazvanou *Migrações internacionais: Portugal como destino*², kde přehledně popisuje právě tyto proudy v historii Portugalska. Také publikace od Jorge Malheirose a Lucindy Fonsecy *Acesso à habitação e problemas residenciais dos imigrantes*³ byla pro tuto kapitolu dobrým zdrojem aktuálních informací. V kapitole třetí se pokouším nastínit obraz Afričana v portugalských očích v kontextu důležitých historických událostí. Fenomén globalizace je od fenoménu migrace neoddelitelný, a proto ho popisuji v kapitole čtyři. K ruce jsem si vzala především publikaci od Marie Adeliny Henriques s názvem *Argumentos para uma viagem sem regresso. A imigração PALOP por via da saúde: Um estudo de caso*⁴. V páté a poslední kapitole se dostávám k samotné problematice integrace a zmiňuji pět okruhů, v jejichž rámci dochází ke komplikacím a konfliktům. K vypracování této části jsem použila četnou bibliografii, která je řádně citována a uvedena v seznamu na konci práce.

Tematický okruh této práce je velmi široký, proto je práce pojata obecně a může sloužit jako zdroj základních informací k této problematice.

² Mezinárodní migrace: Portugalsko jako cíl

³ Problémy imigrantů s bydlením a přístup k němu

⁴ *Argumenty pro cestu bez návratu. Imigrace PALOP z hlediska zdraví: Kazuistika*

2 Migrační proudy v Portugalsku

2.1 Koloniální období

Díky své bohaté koloniální historii mělo Portugalsko kontakty s mnohými cizími zeměmi. Vazby, zpočátku zamýšlené jako obchodní, postupně přerostly a mezi Portugalskem a jeho koloniemi (hlavně Brazílií) docházelo k vzájemnému přesunu osob. Převážnou část historie to byli právě Portugalci, kteří vyjížděli ze své země, aby objevili nové světy a s nimi i možnost lepšího života. Migrační proudy měly po dlouhou dobu jednotný ráz – odchod ze země, a proto by se Portugalsko dalo označit za zemi emigrantů. Ve druhé polovině 20. století se zvýšil podíl emigrantů do Evropy. Tento proces byl výsledkem průmyslového a městského růstu a rozvoje, který proběhl v západoevropských zemích po Druhé světové válce (ARROTEIA, 2007, s. 1). Tato emigrace způsobila vnitřní nerovnováhu země, což mělo bezprostřední následky. Přímým následkem byla například ztráta populace a nepřímým pokles porodnosti způsobený odchodem mladých žen, které v cílové zemi počaly potomky. Portugalsko neuniklo progresivnímu stárnutí populace kvůli sníženému počtu narozených dětí a kvůli navyšujícímu se počtu starých lidí. Stejně jako další evropské země se s tímto problémem potýká až do současnosti. Vnitrozemí Portugalska, především sever a jihovýchod, začalo pustnout. Část obyvatel emigrovala a další část se přesunula do městských a průmyslových center na centrálním a severním pobřeží. Zůstali hlavně staří lidé. Pro ilustraci, v letech 1955 až 1974 odešel oficiálně z Portugalska více než jeden milion obyvatel, což odpovídá 82 000 obyvatel za rok. (ARROTEIA, 2007, s. 2)

2.2 První vlna imigrantů

První větší vlnou imigrantů byli Kapverdáné, kteří začali do Portugalska proudit v druhé polovině 60. let dvacátého století v reakci na zvýšenou potřebu dělníků při výstavbě infrastruktury, a industriálního rozvoje především v oblasti Lisabonu. Potřeba nových dělníků byla navíc umocněna ztrátami mužů v koloniálních válkách. Dohledání kvantitativních údajů o přesunu osob ze zemí PALOP (tehdy ještě portugalských kolonií) do Portugalska do roku

1974 je značně obtížné z důvodu označení tohoto pohybu jako meziregionálního a nevedení záznamů o tomto pohybu. (MALHEIROS, FONSECA, 2011, s. 29)

2.3 Druhá vlna imigrantů

V následujících letech nastává zásadní změna nejen v počtu emigrantů, ale v celkovém charakteru migračních proudů v Portugalsku. Během let 1974 až 1988 opustilo oficiálně zemi 230 000 obyvatel, to odpovídá 15 000 obyvatel za rok, což ukazuje na výrazné snížení počtu Portugalců, kteří se rozhodli odejít ze svých domovů. Portugalsko se během relativně krátkého časového úseku přeměnilo ze země převážně emigrační na zemi imigrační. Druhý a podstatně masivnější příchod imigrantů zaznamenalo Portugalsko v polovině 70. let. Přiznání nezávislosti portugalským koloniím v roce 1975 spustilo silnou přílivovou vlnu imigrantů z afrických zemí patřících do té doby pod portugalskou vlajku. Nestabilita nově vzniklých nezávislých afrických států, vize lepšího života v Portugalsku a znalost portugalského jazyka byly hlavními důvody pro emigraci do Portugalska. Podle oficiálních hodnot, které se vztahují k vývoji populace cizí národnosti, přišlo v letech 1975 až 1984 do Portugalska kolem 100 000 imigrantů, v letech 1984 až 1994 to již bylo mezi 100 000 – 150 000 imigranty a od roku 1995 až do roku 2005 se počet zvýšil na hodnotu mezi 150 000 – 276 000 imigrantů (ARROTEIA, 2007, s. 5 – 6).

Jorge Carvalho Arroteia tento proces popisuje ve své studii *Migrações internacionais: Portugal como destino*⁵ následovně:

*„São estes alguns dos exemplos que devemos reter quando estudamos os novos fenómenos relacionados com a mobilidade da população migrante, que desde a segunda metade do século passado – inicialmente devido ao fenómeno do turismo, ao processo do crescimento económico do país e ao acontecimentos de natureza política – levaram a que Portugal, de 'reserva demográfica' da velha Europa, viesse a transformar-se no 'porto de acolhimento' das migrações internacionais“*⁶ (ARROTEIA, 2007, s. 5).

⁵ *Mezinárodní migrace: Portugalsko jako cíl*

⁶ *„Toto jsou některé z příkladů, které je dobré si připomenout při zkoumání nových fenoménů spojených s mobilitou migrující populace, které od druhé poloviny minulého století (původně následkem turismu, ekonomického růstu a politických událostí) vedly k tomu, že se Portugalsko - „demografická zásobárna“ staré Evropy – stalo útočištěm mezinárodní migrace.“*

To samé téma komentuje ve své práci *Dinâmicas migratórias em Portugal*⁷ Maria Baganha takto:

*„...o fim do Império Colonial, a entrada de Portugal na CEE/UE e a reestruturação subsequente da economia colocaram Portugal numa estrutura internacional que permite ao país assumir um novo papel na Europa, tanto em relação aos seus parceiros europeus como aos chamados países terceiros.“*⁸ (BAGANHA, 2007, s. 4)

2.4 Původ imigrantů pobývajících v Portugalsku

K dnešní rozmanitosti portugalského obyvatelstva přispívá také další typ imigrantů, kteří tvořili třetí velkou vlnu. Jedná se o imigranty z východní Evropy, především z Ukrajiny, Ruska, Moldávie a Rumunska, kteří přišli do Portugalska po roce 1999. Masivnost této migrační vlny dokládá fakt, že se Ukrajinci v následujících pěti letech stali třetí nejpočetnější imigrantskou skupinou v Portugalsku spolu s Brazilci a Kapverdány. (MALHEIROS, FONSECA, 2011, s. 30)

⁷ *Migrační dynamiky v Portugalsku*

⁸ „...konec koloniálního impéria a vstup Portugalska do Evropského společenství/Evropské Unie a následná ekonomická restrukturalizace uvedly Portugalsko do mezinárodní struktury, která mu umožňuje zhodit se své nové role v rámci Evropy jak ke svým evropským společníkům, tak k tzv. zemím třetího světa.“

Následující tabulka se zaměřuje na rok 2000 a rok 2005 a zobrazuje nárůst počtu obyvatel cizího původu podle národnosti.

Tabulka č. 1

	2000	2005
celkem	207.587	275.906
Kapverdy	47 093	56 433
Brazílie	22 202	31 546
Angola	20 416	27 697
Guinea-Bissau	15 941	21 258
Spojené království	14.096	18.966
Španělsko	12.229	16.383
Německo	10.385	13.571
Francie	7.193	9.602
Svatý Tomáš a Princův ostrov	5.437	8.274
USA	8.022	8.003

Tabulka použitá z ARROTEIA, 2007, s. 6

Jak je vidět z tabulky č. 1, afričtí imigranti tvoří jednak nejpočetnější skupinu imigrantů žijící v Portugalsku a zároveň jde také o skupinu s největším nárůstem počtu obyvatel v Portugalsku. Proto se o nich téměř všechny studie věnované imigračním proudům v Portugalsku alespoň zmiňují. Malheiros a Fonseca ve výše jmenované práci popisují také typické rozdělení imigrantů do profesních oblastí. Imigranté z USA a zemí EU mívají vysokou kvalifikaci (40% z nich má vysokoškolské vzdělání) a zastávají zpravidla vysoké a dobře placené funkce v oblasti vědecké, technické nebo administrativní. Méně kvalifikovaní jsou potom Brazilci (jen asi 20% z nich dosáhlo vysokoškolského vzdělání), kteří se velmi často uplatňují v profesních oblastech souvisejících s estetikou a sportem. Imigranty s nejnižším stupněm dosaženého vzdělání jsou lidé pocházející z PALOP a z Asie. Nejčastěji

se uplatňují v nekvalifikovaných sektorech jako je výstavba, průmysl, úklid či pohostinství. (MALHEIROS, FONSECA, 2011, s. 40-43)

Maria Fucinda Fonseca se ve své práci *Integração dos imigrantes: estratégias e protagonistas*⁹ staví ke stratifikaci imigrantů lehce odlišným způsobem. Rozděluje imigranty do čtyř kategorií podle profesí. Do první skupiny spadají pracovníci ze zemí subsaharské Afriky, z velké části z bývalých portugalských kolonií v Africe, kteří vykonávají pracovní aktivity s nízkou úrovní kvalifikace, školní a profesní. Jejich platy jsou redukovány a sociálně podhodnocené. Druhou skupinu tvoří Indové, pákistánská etnika a Číňané, kteří se specializují na zaměstnání obchodníků a prodavačů. Přitom Číňané dominují v oblasti stravování (v pohostinství a v obchodech s potravinami). Třetí skupinou jsou imigranti z Evropy a severní Ameriky, kteří reprezentují kvalifikovanou pracovní sílu. Tvoří součást mezinárodního pracovního trhu v rámci integrace Evropy. Do této skupiny patří i specifický typ imigrace – Evropané v důchodu, jež si Portugalsko vybrali jako zemi k odpočinku díky jeho klimatickým podmínkám. Do poslední skupiny spadají Brazilci, jejichž imigrace byla v iniciační fázi charakteristická vysokou kvalifikovaností (dentisté, novináři, právníci), ale postupně úroveň kvalifikace klesá a obyvatelé Brazílie jsou zaměstnáváni hlavně v restauracích, obchodech a ve stavebnictví (FONSECA, 2003, s. 10).

V současné době se Portugalsko vyznačuje simultánní existencí migračních proudů. To znamená, že do Portugalska přicházejí lidé z cizích zemí a obyvatelé Portugalska do cizích zemí odcházejí. V souvislosti se stávající krizí, která se v Portugalsku již velmi konkrétně projevuje zejména ve formě vysoké nezaměstnanosti, a v souvislosti s ekonomickým růstem Brazílie, směřují kroky Portugalců neschopných nalézt zaměstnání právě do Brazílie. Africká komunita ze zemí PALOP nicméně stále tvoří výraznou a neopomenutelnou část imigrantů žijících v Portugalsku. Právě proto je zajímavé se na tuto specifickou komunitu zaměřit a pokusit se zmapovat její působení v portugalské zemi.

⁹ Integrace imigrantů: strategie a protagonisté

3 Obraz Afričana v portugalských očích

Jak tomu u problematiky přistěhovalectví již tradičně bývá, názory jednotlivců na ni se diametrálně odlišují. Soubor představ, myšlenek a dojmů, které Portugalci o Afričanech mají, je natolik mnohostranný a rozmanitý, že bude nutné jej v této kapitole zobecnit. Ráda bych zde upozornila na nejobvyklejší představy o Afričanech, se kterými se u Portugalců můžeme setkat.

To, jak Portugalci Afričany vnímají, se proměňuje současně s historickým vývojem a událostmi, které v dějinách Portugalska a portugalských kolonií nastaly. Proto udělám průřez dějinami a zaměřím se na nejdůležitější historické momenty, které nějakým způsobem ovlivnily smýšlení portugalské populace. Začnu kolonizací Afriky, jež byla prvním kontaktem těchto dvou odlišných kultur, a postupně se dostanu až do současného 21. století.

Mým záměrem je popsat jak historické i současné vztahy mezi Portugalskem a Afrikou způsobily, že jsou Afričanům přisuzovány určité vlastnosti, a jak se vzájemné peripetie podepsaly na pokusech o porozumění a pochopení, a jak se naopak zasloužily o odlišení a zavržení.

3.1 Kolonizace Afriky

Kolonizace Afriky byla historicky první etapou, během níž docházelo k vytváření silných a neotřesitelných stereotypů. Ty přetrvávaly během desetiletí v kolektivní představě Portugalců, staly se součástí školních učebnic a postupně se šířily napříč portugalskou společností. Zaryté představy byly výsledkem ustálených tvrzení, která byla přijímána jako obecně pravdivá a jako taková se i ujala. Isabel Castro Henriques vyzdvihla šest nejprosazovanějších strategických ideologií z tohoto období, které měly ospravedlnit portugalské jednání v koloniích (cit. in OLIVA, 2009, s. 33) :

- průkopnická role Portugalska v procesu evropské expanze
- idea nadřazenosti bílého civilizovaného člověka nad méněcenným černým primitivním člověkem
- idea civilizujícího poslání Portugalska
- absence rasismu ze strany Portugalců

- staletá přítomnost Portugalců v Africe
- tropická povaha portugalského národa¹⁰

Další z historiků, Alexandre Valentim, upozorňuje na to, že mnohé názory a tvrzení šířené o Afričanech byly využívány jako politická strategie k ospravedlnění portugalské koloniální politiky. Dle Valentima existovaly dvě hlavní ideje či dva hlavní mýty, které se podílely na utváření obrazu Portugalců o africkém světě. Valentim je označil jako *mýtus o Eldorádu* a *mýtus o posvátném dědictví*. (cit. in OLIVA, 2009, s. 34). Mýtus o Eldorádu zde ve smyslu neotřesitelné víry v nerostné bohatství Afriky a mýtus o posvátném dědictví ve smyslu afrických kolonií jakožto důkazu slávy a dobovatelského úspěchu portugalského impéria. (cit. in RIBEIRO, 2011, s. 2).

Na základě vyjmenovaných principů, které vznikly za koloniálního období, se zformoval i obraz „typického“ Afričana. Byl považován za jedince bez autonomie, jež byl primárně určen k obchodu a jako takový fyzicky trestán a nucen těžce pracovat. Stal se jakousi zvěčněnou bytostí. Patřil k majetku svého pána a stával se tím součástí otrokářského systému (OLIVA, 2009, s. 34). Otroctví obecně velmi silně ovlivnilo představy o Afričanech. Již v první polovině 16.století začali Portugalci obchodovat s otroky ze svých afrických kolonií a dovážet je především do Brazílie, kde je potřebovali na těžkou fyzickou práci. Obchod s nimi se stal extrémně výnosným odvětvím a v Brazílii bylo otroctví oficiálně zakázáno až v roce 1888.

3.2 Období proměn

V letech 1870 až 1890 vlivem liberálních humánních názorů stavících se proti otroctví se definice Afričana začala proměňovat. Jak poznamenává Isabel Henriques, na Afričany začalo být pohlíženo jako na: „...*seres decerto atrasados, devido a circunstâncias históricas acidentais, mas capazes de progredir e de se integrarem como cidadãos no corpo nacional*“.¹¹ (cit. in OLIVA, 2009, s. 34)

¹⁰ V originále „natureza tropicalista do povo português“ (OLIVA, 2009, s.33), zde zřejmě ve smyslu přesvědčení o dobré přizpůsobivosti Portugalců na tropické podnebí.

¹¹ „...kvůli předchozím historickým událostem bytost zaostalou, ale již schopnou dělat pokroky a začleňovat se jako obyvatel do národního kolektivu.“

Nicméně v roce 1890 vzniká koncept lusofonního nacionalismu. Přes všechny ušlechtilé humanistické myšlenky se Portugalci nechtěli vzdát své vize obrovského portugalského impéria na území Afriky, které by tvořilo souvislé území od Atlantického oceánu k Indickému. Do této vize nezapadal obraz Afričana jako svobodného člověka rovného Portugalcům, a až do roku 1920 převládal názor, že domorodí obyvatelé by neměli splynout s portugalskými, ale být osadníky řízeni a že by měli být vyloučeni z lusofonního étosu. Stále převažoval názor, že jsou podřadnou rasou, která nedosahuje a ani nemůže dosáhnout kvalit bílé rasy. Ač jde pořád o svrchovaný pohled, důležité je povšimnout si posunu v nazírání Afričanů. Již nebyli vnímáni jako otroci, ale jako domorodci. Isabel Henriques vysvětluje, že důvodem bylo odlišení civilizovaného člověka od divokého a stanovení jejich rolí v novém světě. Afričané se stali levnou pracovní silou s minimální kvalifikací. (OLIVA, 2009, s. 36).

3.3 Nový Salazarův stát

Třicátá léta 20. století znamenala pro Portugalsko nové ideologické hnutí. S ním přišel i nový pohled na lidského jedince v koloniích. Roku 1930 se António de Oliveira Salazar stal správcem nad Ministerstvem kolonií a vytvořil Koloniální zákon, který měl soustřeďovat ekonomické využití a investiční projekty do koloniálních území, aby se zvětšila a rozšířila významnost portugalského koloniálního impéria, jak uvádí Yves Léonard ve své knize *O Ultramar Português* (cit. in. OLIVA, 2009, s. 38). Pohled na africké obyvatele byl deformován přehnaným nacionalismem a záměrem posloužit vždy zájmům ideologie. Člověk původem z Afriky byl chápán jako ten, kdo náleží k primitivní rase, nacházel se ještě v divokém stádiu, byl odkázán na život v bídě, pověrčivosti a ignoranci. Portugalským posláním bylo pozvednout ho z tohoto stavu a zcivilizovat. Dle Valverdeho byl názor na Afričany v té době následující:

„Elemento exótico, explicado apenas pelas teses racistas e fadado à ação paternalista europeia, a imagem do africano no imaginário português fundiu-se, ao longo dessa trajetória, cada vez mais com a perspectiva que associava os africanos aos trabalhos

servilcompulsórios, e ainda mais com a idéia do ser primitivo, ignorante, inferior, infantil, incapaz e de hábitos perigosos.“¹² (cit. in OLIVA, 2009, s. 39).

3.4 Vývoj po 2. Světové válce

Druhá světová válka znamenala otřes ve všech oblastech lidského života. V Africe se pomalu začínaly rozbíhat procesy k získání nezávislosti. Nejistota a tlaky se v Portugalsku projeví tím, že vidina budoucnosti byla ve vytvoření „Grande Portugal“¹³ rozmístěného po všech kontinentech. V podstatě se stále rozvíjely Salazarovy tendence vybudovat impérium podobné (a ne-li větší) tomu z období největšího portugalského rozmachu.

Podle Leonarda vedle sebe do 70. Let existovaly dva názory na lidi pocházející z Afriky. Jeden pokládal Afričany stále za primitivními bytosti, které ale ustoupily ze svých distancovaných pozic a vstoupily do portugalského světa. V praxi to znamenalo, že pokud se chtěl Afričan zbavit své zaostalosti, musel kopírovat portugalský způsob života, jednat a chovat se jako Portugalce. Musel se oblékat stejným způsobem, mluvit stejným jazykem, vyznávat stejné náboženství a zapojit se do stejného pracovního a vzdělávacího systému. Druhý názor nechával domorodým obyvatelům stále status podřadnosti, ale důrazně bránil možnost splnutí s civilizovaným evropským světem. Toho, stejně jako v prvním případě, mohl Afričan dosáhnout pouze tehdy, stal-li se Portugalcem. Pořád by byl ale hodnocen jako člověk druhého nebo třetího řádu. V té době byla využita teorie „lusotropicalismo“¹⁴. Portugalský člověk byl symbolicky viděn jako podmíněný a přirozeně schopný se přizpůsobit a založit nové světy v tropech, kde se spojí s domorodými obyvateli. (cit. in OLIVA, 2009, s. 40)

K dosavadním míněním o původních obyvatelích Afriky se připojilo další, vzniklé během koloniální války (Guerra Ultramar). Prožitě lidské i materiální ztráty zanechaly

¹² „Exotický prvek popisovaný výlučně z rasistického úhlu pohledu, předurčený k evropské poručnické péči - na základě této perspektivy se v portugalském povědomí vždy spojoval obraz Afričana s představou člověka určeného k nuceným pracím a především pak s představou primitivního, nevzdělaného, podřadného, dětinského, neschopného stvoření s nebezpečnými návyky.“

¹³ Velké Portugalsko

¹⁴ Lusotropicalismus - pojem poprvé použitý brazilským sociologem Gilbertem Freyrem. Označuje odlišnou povahu portugalského imperialismu patrnou zejména za Salazarovy vlády, a víru v jakési předurčení k splnutí s tropickými národy na základě lepší přizpůsobivosti např. díky geografické blízkosti Afriky či díky Římským nebo Maurským předkům.

v portugalském lidu trauma a u některých pocit, že ztratily bílý ráj nebo že jim byl zničen nevědčnými a nevzdělanými domorodci (OLIVA, 2009, 41-42).

Podle Isabel Henriques se navíc stále ještě ke konci 20. století bylo možné setkat s pohoršenými výrazy jistých bělochů, kteří se podívovali rysům tváře Afričanů, jejich textuře vlasů a jejich sexualitě (cit. in OLIVA, 2009, s. 42).

3.5 Přelomová 70. Léta a další vývoj

Od poloviny sedmdesátých let 20. století nastala v závislosti na politické situaci v Portugalsku (Karafiátová revoluce) nová situace i pro africké země. Dlouhé procesy za nezávislost byly sice dokončeny, ale s tím přišlo i období občanských válek v bývalých afrických koloniích. Hospodářské a politické podmínky byly dosti nestabilní a životní úroveň špatná, proto u tisíců Afričanů došlo k odchodu z momentálně neperspektivních lokalit. Společný jazyk a historické vztahy usnadňovaly volbu cílové země – Portugalska. Od toho okamžiku se začaly objevovat i nové představy spojené s Afričany. Týkaly se otázky nezaměstnanosti a násilí ve městech (OLIVA, 2009, s. 44-45). Současně s tím se zesílila i xenofobie a rasismus. Portugalci se začali cítit ohroženi ve své vlastní zemi. Vnímaly Afričany jako uzurpátory práv a privilegií a hlavně v oblasti pracovní se obávali konkurence. Zároveň si chtěli uchránit svou kulturu a zvyky (FARIA; SANTOS, 2007, s. 260). Od rasové a kulturní intolerance již nebylo daleko k diskriminaci.

Společenská odlišnost dala vzniknout dvěma velkým a novým souborům dojmů, které Afričani u Portugalců vyvolávali. První se neustále vrací ke zkušenostem z koloniální etapy a Portugalci jsou stále považováni za jediné efektivní činitele v historii, proto jim náleží úkol civilizovat a modernizovat africké obyvatelé, ať už jde o domorodce, otroky či kolonizované. Navázání na stará kliše a vytváření nových vychází z pocitu ohrožení a strachu z neznámého. V portugalském kontextu začali být Afričané vnímáni jako: „... *seres incompetentes e pouco confiáveis; preguiçosos por natureza ; mão-de-obra desqualificada e mal remunerada; baixo*

nível social e educacional; estando associados também às condições de moradia precárias; à violência urbana; ao uso e tráfico de drogas.“¹⁵ (OLIVA, 2009, s. 48).

Druhý dojem je výsledkem konstrukce v posledních desetiletích, kdy se ustanovila nová kategorie pro definování Afričana. Pro současného portugalského občana je Afričan synonymem „černocho“ a naopak pojem černocho se plete s označením Afričan. Zároveň být Afričan znamená v Portugalsku být imigrant, cizinec a navíc chudý. Neusa Maria de Gusmão říká: *„Africano é então todo e qualquer cidadão de origem africana, seja ou não nascido em Portugal, tenha ou não nacionalidade portuguesa, seja ele “preto” ou “mestiço”, independe da situação legal que possua*“¹⁶ (cit. in OLIVA, 2009, s. 48).

¹⁵ „...jako lidé neschopní a nespolehliví; od přírody líní; jako nekvalifikovaní a špatně placení dělníci; na nízké společenské úrovni a málo vzdělání; spojování s rychle se měnícím ubytováním; s pouličním násilím; s obchodem s drogami a jejich užíváním.“

¹⁶ „Za Afričana je tedy považován jakýkoli občan afrického původu, ať je či není narozen v Portugalsku, ať má či nemá portugalské občanství, ať je černocho nebo míšenec, nezávisle na právním statutu, jež mu náleží.“

4 Migrace a globalizace

V posledních desetiletích se věnuje velká pozornost pojmu *globalizace*. Význačným aspektem globalizace a zároveň jeden z jejích přímých důsledků je moc přemísťovat a přesouvat. V současném světě cirkulují lidé, myšlenky, prostředky a dynamický je nejen trh práce nebo produkt, ale také jedinec. Dochází k vytváření sociálních vztahů v rámci celosvětového měřítko a u těch vztahů, které už existují, dochází k jejich posílení a začlenění do světového kontextu. Vzdálená místa se spojují takovým způsobem, že místní skutečnosti jsou vytvářeny tím, co se přihodí daleko od nich a naopak. Projevuje se to enormním nárůstem přeshraničních toků ve všech oblastech (finance, obchod, komunikace). Otevření pomyslných hranic a vytvoření jednoho jediného světa má samozřejmě vliv i na migrační procesy. Ty jsou chápány jako příčiny a důsledky globalizace. Užívá se pojmu „globalizace migrantů“, kterým se myslí tendence ke stále se zvětšujícímu počtu zemí, které jsou zasaženy migračními proudy v ten samý moment. V této souvislosti je migrace na jedné straně výsledek ekonomické, demografické, politické a sociální transformace a na straně druhé funguje jako dynamický prvek při uskutečňování sociálních změn. Proto také migrační procesy budou vždy hybnou silou při formování moderní společnosti a globalizace bude nadále vyvolávat migrační procesy, které se nedají jednoduše kontrolovat z ekonomického či politického hlediska (HENRIQUES, 2010, s. 18).

Fenomén migrace získal na důležitosti a není možné ho opomíjet. Na jeho pozitivní přínos a negativní dopad je možné nahlížet z několika perspektiv. Maria Adelina Henriques ve své studii *Argumentos para uma viagem sem regresso. A imigração PALOP por via de saúde: Um estudo de caso*¹⁷ popisuje ty základní. Z hlediska demografického se věří, že vstup imigrantů dokáže pomoci omladit věkové pyramidy více rozvinutých zemí, zejména evropských, které se potýkají s problémem stárnutí populace. Statistiky ukazují, že největší část imigrantů spadá mezi věkovou hranici 25 až 45 let, tedy do plodného a aktivního období života jedince. Příchod imigrantů v takovém věku by tedy měl zabránit stárnutí populace. V případě Portugalska se podle Instituto Nacional de Estatística¹⁸ předvídá, že v roce 2050 se portugalská populace sníží přibližně o 25% (z 10 miliónů na 7,5 miliónů) a to kvůli nízkému indexu porodnosti (HENRIQUES, 2010, s. 18 – 20).

¹⁷ *Argumenty pro cestu bez návratu. Migrace PALOP z hlediska zdraví: Kazuistika*

¹⁸ Národní statistický úřad

Z hlediska ekonomického imigranti pomáhají zaplnit volná místa na pracovním trhu. Je přirozené, že v některých sektorech pracovního trhu je nedostatek pracovní síly. Týká se to hlavně zaměstnání, které samotní Portugalci nevyhledávají nebo přímo nechtějí dělat. Mimo přínos z vykonané práce získává stát od imigrantů peníze na daních, čímž přispívají do státní pokladny a tím pádem podporuje státní hospodářství. Za negativní je považován fakt, že imigranti jsou nedostatečně kvalifikovaní, a proto vykonávají méně kvalifikované práce. Jsou zaměstnáváni ilegálně a jsou vždy k dispozici jako výpomocná síla, která je finančně podhodnocena. Jsou snadno zneužitelní pro nezákonně organizované práce, což se dotýká jich samotných i ekonomiky státu.

Z hlediska kulturního jednoznačně přispívají k pestrosti tohoto odvětví. Činí ho rozmanitým tím, že přinášejí své umění a tradice v podobě hudby, zvyků, gastronomie a jiných. Na druhou stranu se tato odlišnost někdy stává důvodem k rozporům, a to především v případě náboženského vyznání a víry. Páter Manuel Vaz Pinto při zahájení Prvního kongresu imigrace v Portugalsku řekl:

*„a imigração (...) é uma palavra neutra e fria, é uma realidade que encerra pessoas, muito concretas, com as suas vidas, alegrias, esperanças e desejos, (...) é uma realidade viva, em movimento contínuo, (...) é um puzzle humano colorido, de inumeráveis cores, línguas, sabores, tradições, culturas, religiões.“*¹⁹ (cit. in HENRIQUES, 2010, s. 21)

Z hlediska sociálního se vyskytuje nespočetné množství problémů, jak pro samotné imigranty, tak pro domácí obyvatele. Mnozí z nich žijí v oddělených komunitách, cítí se jako vyloučení ze společnosti a jsou tak i chápáni domácím obyvatelstvem. Navíc je jejich životní situace tísnivá, potýkají se s mizérií a chudobou.

Maria Henriques připomíná, že migrační proces znamená velký zlom na několika úrovních: prostorové, společenské, kulturní, rodinné, politické, jazykové a implikuje značné úsilí k psychologické a sociální adaptaci jedinců i rodin (HENRIQUES, 2010, s. 21 – 22).

¹⁹ „Imigrace (...) je neutrální a chladné slovo, imigrace je realita, jež zahrnuje konkrétní osoby, jejich životy, radosti, naděje a přání, (...) je to živá realita v neustálém pohybu (...) jsou to barevné lidské puzzle bezpočtu barev, jazyků, chutí, tradic, kultur, náboženství.“

4.1 Problematika terminologie

V aktuálních výzkumech a studiích, které se zabývají problematikou imigrace, se stále více upozorňuje na nepřesnost termínu *imigrant*. Dochází k chybné tendenci označovat za imigranty všechny osoby černé barvy pleti, protože zažitá stereotypy mohou vyvolávat automatickou dedukci, že osoba černé barvy pleti rovná se Afričan a Afričan rovná se imigrant. Všeobecná tendence považovat všechny Afričany žijící v Portugalsku za imigranty je mylná.

Dle terminologického slovníku Ministerstva vnitra České republiky se za imigranta označuje jedinec, který přichází do země za účelem pobytu dlouhodobějšího charakteru.²⁰

Objevuje se sice snaha užívat výstižnějších termínů, jako jsou *cidadão estrangeiro*²¹ či *residente estrangeiro*²², ale tato není příliš úspěšná. Proto se ve zprávách SEFu²³ a dalších oficiálních dokumentech a médiích označení *imigrantes*²⁴ i nadále široce užívá a volně se zaměřuje i s obratem *população estrangeira residente em Portugal*²⁵, který má stejný význam. Portugalské Observatório de Imigração²⁶ se k vymezení pojmu *imigrant* vyjadřuje takto: „*Deste modo, exceto quando expreso de forma diferente, entende-se por „imigrantes“ todos os estrangeiros – indivíduos sem a nacionalidade portuguesa – a residir em Portugal.*“²⁷ (MALHEIROS, FONSECA, 2011, s. 27)

Otevřením pomyslných hranic a vytvořením jednoho světa v rámci globalizace se zavádí nová kategorie imigranta. Stephan Castles ji definuje ve své práci *Globalização, Transnacionalismo e novos fluxos migratórios. Dos trabalhadores convidados às migrações globais*²⁸ následovně: „...*comunidades transnacionais, que dividem o seu tempo e a sua vida*

²⁰ Dostupné zde: < <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník.aspx> >

²¹ *občan cizího původu*

²² *obyvatel cizího původu*

²³ Serviço de Estrangeiros e Fronteiras – Úřad pro cizince a hranice

²⁴ *imigranté*

²⁵ *cizinecká populace sídlící v Portugalsku*

²⁶ Úřad pro monitorování imigrace

²⁷ Takto (pokud není vyjádřeno jinak) se jako imigranti chápou všichni cizinci usazení v Portugalsku, kteří nemají portugalské občanství.

²⁸ Globalizace, transnacionalizace a nové migrační proudy. Od zvaných pracovníků až ke globální migraci.

entre o país de origem e o(s) país(es) de destino, adaptando estratégias de vida bi-nacionais e bi-culturais. ²⁹(HENRIQUES, 2010, s. 37)

4.2 Typy imigrantů v Portugalsku

Jak jsem již zmínila výše, označovat všechny osoby černé barvy pleti za Afričany/imigranty je zavádějící. V žádném případě nelze totiž plošně hovořit o Afričanech jako o imigrantech a nemůžeme ani hovořit o jednotné africké komunitě. Fernando Luís Machado ve své studii *População africana em Portugal*³⁰ vymezuje čtyři aspekty, které vytvářejí kontrasty uvnitř této populace: (MACHADO, 2001, str. 2).

- 1) Společensko-právní, který rozlišuje imigranty z afrických zemí, kteří přijeli za prací a portugalské občany luso – afrického původu
- 2) Původní národnost imigrantů a s ní spojené rozdíly kulturní, lingvistické a náboženské
- 3) Třídní rozdíly, které významně oddělují například ilegální imigranty pracující na stavbě a slušně zajištěného imigranta, který zde žije už několik let
- 4) Rozdíly generační, které mají za následek významné zvětšování skupiny imigrantů. Potomci imigrantů zde usazených mají již úplně jiný společensko – kulturní profil než ostatní skupiny imigrantů.

Typy imigrantů se pak mezi sebou odlišují v těchto čtyřech hlediscích. Nejprve si uvedeme čtyři základní typy imigrantů, charakterizujeme je a odhalíme rozdíly, ke kterým mezi nimi dochází.

²⁹ „...nadnárodní komunity, které dělí svůj čas a život mezi svou rodnou zemi a cílovou/é zemi/ě a přizpůsobující se strategiím dvou národů a dvou kultur“

³⁰ Africká populace v Portugalsku

4.2.1 Afričané portugalské národnosti

Je to nejstarší jádro „imigrantů“ – jedná se o jedince i celé rodiny afrického původu, které mají portugalskou národnost. Pobývali v Portugalsku již před rokem 1974 nebo v menší míře přišli po 25. dubnu 1974, v okamžiku nebo těsně potom, co bývalé kolonie získaly nezávislost. Jejich portugalská národnost vychází z toho, že měli portugalské předky nebo že vykonávali funkce v bývalých koloniích (administrativa, správní zřízení...). V portugalské se jim říká *retornados não-brancos*, doslova nebílí navrátilci, kteří si v kontextu sociálních a politických změn vybrali přesun do Portugalska. Z formálního hlediska tedy oficiálními imigranty nejsou, neb již získali portugalské občanství. Z hlediska praktického jimi ale jsou, poněvadž ač měli portugalské občanství pocházeli z afrického prostředí. Z velké části zastávali kvalifikované pracovní pozice, jejich vzdělání bylo tedy relativně vysoké, a proto neztratili sociální status. Charakterizují se také snazším zařazením do portugalské společnosti a větší možností úspěchu. Jejich pozice se vyznačuje celkovou jistotou. Z hlediska národnosti se jednalo převážně o obyvatele Angoly a Mosambiku (MACHADO, 1994, str. 113).

4.2.2 Pracující imigranti

Do této skupiny patří imigranti převážně z oblasti Kapverd, kteří přišli v 60. letech nebo imigranti, kteří přišli v 80. letech 20. století. Hlavním důvodem k odchodu byla radikální politická změna spojená s občanskými válkami mezi některými politicky militantními hnutími či stranami. Země se nacházely ve zdevastovaném stavu a ekonomický rozvoj se nepředpokládal. Životní podmínky byly dost špatné a chudoba ovládala rurální prostředí. V portugalské se tyto imigranti označují jako „*migração de refugiados*“³¹ (SANTOS; FARIA, 2007, str. 262). Kvůli tomu, že neměli více méně žádné vazby na cílovou lokalitu, někteří museli překonávat i jazykovou bariéru, jejich přijetí a začlenění do portugalské společnosti bylo problematické. Jejich úroveň vzdělání nebyla příliš vysoká, spíše průměrná nebo podprůměrná na portugalské poměry. To se odrazilo i na pracovních možnostech. Jako nekvalifikovaní, často ilegální, imigranti mohli vykonávat pouze určité typy prací. Tento druh

³¹ migrace uprchlíků

prací jim neposkytoval mnoho příležitostí k začlenění do portugalského kolektivu a k vybudování si sociálního postu. Je pro ně tak charakteristická oddělenost a odtazitost od portugalských obyvatel.

Potomci imigrantů

V Portugalsku se již narodili a vyrůstali potomci dvou předchozích typů imigrantů. Někdy se jim říká „imigranti druhé generace“. Dali by se rozdělit do dvou podtypů, vzhledem k postavení, které v portugalské společnosti měly jejich předchozí generace.

4.2.3 Potomci pracujících imigrantů

Tato skupina zdělila po svých rodičích nepříznivý sociální status, ze kterého je těžké se vymanit. Na druhou stranu získávali už od narození zkušenosti v portugalské společnosti, proto jsou kulturně blíže Portugalcům své generace než generace jejich rodičů. Kulturní rozdíly mezi nimi a jim rovnou portugalskou generací jsou menší, protože museli hned od začátku čelit portugalským vlivům. Navíc přirozeně přišli do většího kontaktu s portugalskou kulturou, např. ve škole. Uvedený sociální status se nicméně dotkl i jejich ekonomické situace, která je naopak přibližuje k jejich rodičům. Často pokračují v podmínkách svých rodičů co do životní úrovně i profesního života. Na pracovním trhu jsou stejně nestabilní jako jejich rodiče (MACHADO, 1994, str. 121-123).

4.2.4 Potomci Afričanů s portugalskou národností

Děti již zavedených a relativně dobře přijatých imigrantů mají logicky pozici v portugalské společnosti stabilnější. Nemusejí si vyšlapávat cestičku k úspěchu, protože to již udělali jejich rodiče. Navíc, stejně jako u potomků pracujících imigrantů, je jejich kultura výsledkem

uvedení do portugalské společnosti již v raném věku. To je také sbližuje s portugalskými vrstevníky. S potomky pracujících imigrantů mají dále společné to, že většina z nich nezná rodnou zemi svých rodičů. Nestřetává se tak u nich kultura, jazyk a náboženství. Jejich rodiče jsou jim často schopni zajistit příznivé podmínky ke studiu, aby se pak mohli bez problémů zařadit mezi odborné pracovníky (MACHADO, 2001, str. 2).

Fernando Luís Machado pojmenovává první, třetí a čtvrtý typ imigrantů jako luso – afričany. Ani v jednom z těchto případů totiž neexistují základní rysy imigrantské populace, a sice záměr vrátit se do rodné země a s tím související pomíjivost pobytu v cílové zemi. (MACHADO, 1994, str. 112). Podle sociálně kulturního hlediska charakterizuje vztah jednotlivých imigrantů z Afriky k portugalské populaci následovně (MACHADO, 2001, str. 3–4):

- dvojí shoda (sociální i kulturní) mezi Afričany s portugalskou národností, jejich potomky a Portugalci – v oblasti sociálně profesní, jazykové, družnosti, integrace
- dvojí rozdílnost (sociální i kulturní) pracovních imigrantů od portugalské populace – odlišné životní podmínky, pracovní nestabilita, jiná kultura, u obyvatel Kapverd a Guinea Bissau i rozdílnost jazyková, izolovanost
- sociální shoda potomků pracujících imigrantů s jejich rodiči, ale kulturní shoda s portugalskými obyvateli (družnost, jazyk, náboženství)

5. Problematika integrace

5.1 Bydlení

Jedním ze základních indikátorů při posuzování životních podmínek imigrantů je bydlení. Obecně je pro každého člověka střecha nad hlavou základní podmínka pro žití. Ať už má bydlení jakoukoliv formu – dům, byt či karavan mělo by představovat bezpeční a pohodlí. Pro imigranty to platí dvojnásob. Mnohokrát je místo, kde bydlí jediné, kde se cítí sami sebou a kde nemusí čelit negativním reakcím společnosti. Pro většinu imigrantů splňuje bydlení v zemi, kam migrovali, předpoklady k tomu, aby ho bylo možné nazývat zázemím. Ale málokterý imigrant ho považuje za domov. Jak se níže ukáže, pojmem zázemí se rozumí fakt, že je splněna alespoň nějaká podmínka/výhoda, kvůli které imigranti setrvávají v místě, kde žijí. Takové bydlení pro ně má nějaký kladný přínos. Většina z nich ho ale chápe jako přechodný, nespojují toto místo se svou budoucností a rozhodně pro ně nepředstavuje ideální prostor k životu.

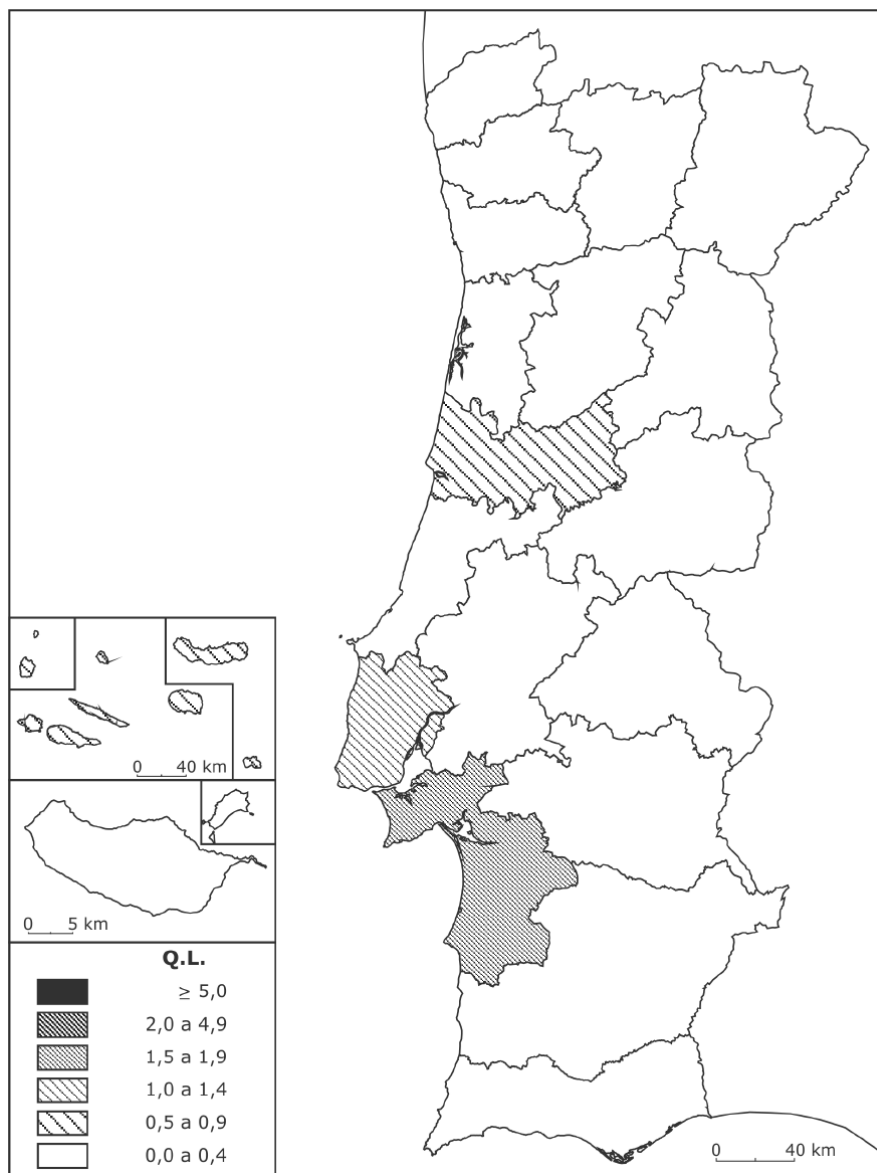
5.1.1 Volba lokality

V otázce bydlení imigrantů ze zemí PALOP v Portugalsku hraje zásadní roli několik faktorů. Na začátku stojí rozhodnutí spojené s výběrem lokality. To, jaké místo si imigranti zvolí ke svému pobytu, závisí na několika okolnostech. Zásadní je pracovní příležitost. Druhá je právě zázemí, jaké jim je v daném místě poskytováno. Nemyslí se tím konkrétně bydlení fyzického rázu, ale spíš psychologického, tzn. je pro ně podstatné zda na místě žije komunita stejné národnosti.

Maria Lucinda Fonseca ve své studii nazvané *Imigração, diversidade e novas paisagens étnicas e culturais*³² mimo jiné zmapovala geografické rozmístění nejčtenějších skupin imigrantů v portugalské zemi. Ze studie vyplývá, že afričtí imigranti ze zemí PALOP jsou

³² Imigrace, diverzita a nové etnické a kulturní podoby

mezi ostatními imigranty specifictví tím, že se koncentrují v oblasti hlavního města Lisabonu a protějšího břehu Almady. Maria Fonseca uvádí, že v roce 2006 tvořili 83% ze všech migrujících národností na tomto území Portugalska (FONSECA, s. 63-66). Na obrázku číslo 1 nacházejícím se na následující straně a převzatém ze stejnojmenné práce je zobrazena mapa Portugalska, na které je vidět rozmístění afrických imigrantů ze zemí PALOP. Použité koeficienty jsou statistickým měřítkem, které ukazuje, jak je daná skupina v oblasti zastoupena ve srovnání s hodnotami, které má celkový počet imigrantů v regionu vůči národnímu celku. Hodnoty nižší než 1 znamenají, že počet imigrantů na tomto místě je pod národním průměrem počtu imigrantů vůči národnímu celku. Hodnoty rovnající se 1 spadají do státního průměru a hodnoty vyšší než 1 znamenají, že počet imigrantů na daném místě národní průměr přesáhl. Tento obrázek tedy dokládá tvrzení, že Lisabon, Almada, pobřeží Caparica a okolí Setúbalu jsou nejčastějšími destinacemi imigrantů z PALOP.

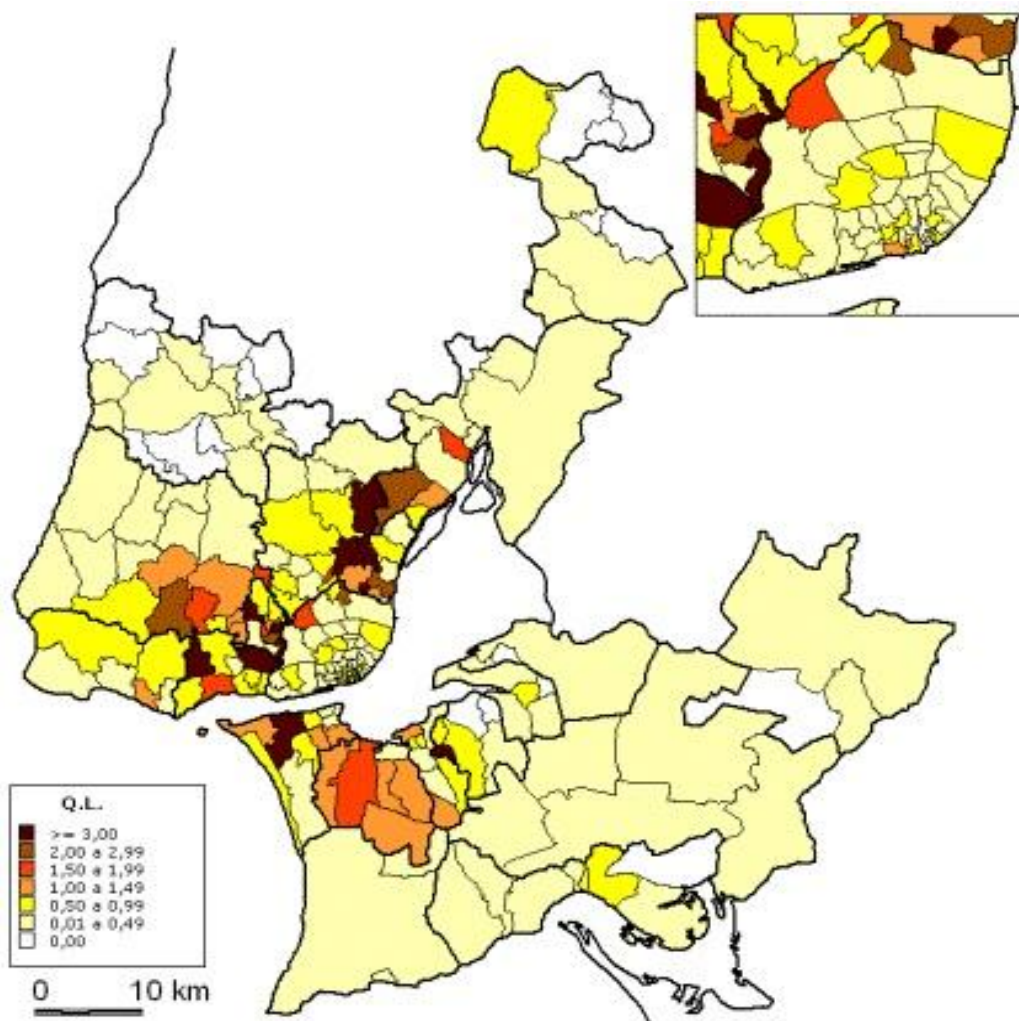

Obrázek č. 1. (FONSECA, s. 66)

Jak je vidět, Lisabon a jeho okolí mají z hlediska územního výsadní postavení. Proto se také většina odborných prací, které se vztahují k africkým imigrantům ze zemí PALOP, zaměřuje na tuto lokalitu. Maria Lucinda Fonseca ve své práci *Integração dos imigrantes: estratégias e protagonistas*³³ vyjmenovává území města Lisabonu s nejvyšší koncentrací afrických imigrantů z PALOP. Jedná se o čtvrti Marvila ve východní části města, Charneca, Ameixoeira a Carnide v severní periferii města (FONSECA, 2003, s. 22). Dále poukazuje na propojení struktury města a síť kontaktů mezi imigranty stejné národnosti. Jako konkrétní příklad uvádí obyvatele Kapverdských ostrovů, kteří tvoří v Portugalsku nejstarší a největší africkou

³³ *Integrace imigrantů: strategie a protagonisté*

komunitu. V Lisabonu jsou Kapverdáné rozmístěni do dvou os. První začíná ve čtvrti Charnaca, vedle letiště, a pokračuje přes degradované čtvrti Olival de Basto, Camarate, Prior Velho, Sacavém, Frielas, Apelação, Unhos, S. Julião do Tojal e Vialonga (obvod Odivelas, Loures e Vila Franca de Xira). Druhá vede od Carnide a pokračuje přes Venda Nova, Buraca, Falagueira, Mina e Alfoanelos (obvod Amadora) směrem k Carnaxide e Porto Salvo (obvod Oeiras) až k Monte Abraão e Casal de Cambra (obvod Sintra) (FONSECA, 2003, s. 23). Obrázek č. 2 znázorňuje hustotu osídlení Lisabonu a protějšího břehu Kapverdány. Na obrázku je možno pozorovat, že ve jmenovaných částech města je hustota zalidnění těmito imigranty opravdu nejvyšší a v mnohých čtvrtích šplhá vysoko nad národní průměr.

Obrázek č. 2. Kvocient rozmístění Kapverdánů v městských částech Lisabonu. 2001. (FONSECA, 2003).

5.1.2 Způsob života afrických imigrantů v Portugalsku

O afrických imigrantech žijících v Portugalsku lze obecně říci, že žijí v komunitách, které se vyznačují tím, že jsou složeny z obyvatel afrických národností (Angolané, Mozambičané, Kapverdáné...). Tento jev je možné považovat za fenomén, protože je opravdu typický pro africké komunity v cizích zemích. Mezi jednotlivými obyvateli funguje velká míra solidarity. Členové komunity mají mezi sebou velmi silná pouta, která jim dovolují cítit určitý stupeň jistoty a bezpečí. Tendence pospolitosti přispívá k příchodu krajanů do cizí země. Zajišťuje snazší moment integrace do jinak neznámého prostředí, ač se jedná o opravdový nebo domnělý pocit. Domnělý v tom smyslu, že skutečnost, že spolu lidé pocházející ze stejného kontinentu žijí v jedné komunitě, neznamená, že nedochází k problémům a nepříjemným situacím. Jako v každé lidské společnosti jsou i zde konflikty na denním pořádku.

Ještě dříve, než přejdu k charakteristice života uvnitř komunity, je důležité říct, že tento fenomén „spojení“ má druhou stranu mince, což je segregace, tzn. tím, že se Afričané z PALOP úzce váží k obyvatelům stejné národnosti, se zároveň oddělují od obyvatel jiných národností. Pro nově příchozího imigranta znamená otevřená náruč komunity příjemnější začátek života v cílové zemi, ale zároveň, což si možná mnoho imigrantů neuvědomuje, představuje komunita separovanou a úzce vymezenou skupinu s osobitým životním stylem. Způsobem života, který mezi sebou obyvatelé komunit sdílejí, se vylučují z portugalské společnosti. Ve výsledku pak proti sobě stojí skupiny, které o sobě smýšlejí více či méně negativně, vytvářejí předsudky vůči tomu druhému. Pro Portugalce se africké komunity rovnají centřům kriminality, což logicky přináší pocity odmítání a obrany (SANTOS; FARIA, 2007, s. 264-265).

Z výzkumů zaměřených na africké imigranty ze zemí PALOP v Portugalsku vyplývá, že většina z nich obývá své vlastní čtvrti, někdy ghetta. Ty mají podobu táborů, ubikací nebo mobilních domů s nedostatečnou základní infrastrukturou (kanalizace, elektřina, odpad...). Samotné obytné prostory se skládají z nevyužitých a tím pádem zanedbaných částí (SANTOS; FARIA, 2007, s. 265). Huberto Martins ve své práci *Ami Cunhá Cumpadri Pitécu: uma etnografia da linguagem e da cultura luso-africana em dois contextos suburbanos de Lisboa*³⁴ pojmenovává čtvrti obývané Afričany „espaço de passagem“, tedy

³⁴ Ami Cunhá Cumpadri Pitécu – původ luso – afrického jazyka a kultury ve dvou kontextech lisabonského předměstí

průchozí prostor. To znamená, že obyvatelé ve čtvrtích pouze přebývají a nemají v úmyslu v nich zůstat. Za přestupní stanici takové místo považují jak ilegální jedinci, tak ti, co mají v Portugalsku trvalé bydliště a jejich pobyt je legální. (MENDES, 2008, s. 2-3).

Martins se ve své práci zabývá oblastí Lisabonu a jeho okolí. Zmiňuje se o čtvrti A Quinta Grande, kterou charakterizuje jako prostor pro smíšenou populaci a sjednocenou kulturu „amizades interculturais“³⁵. Žijí v ní společně afričtí imigranti ze zemí PALOP a portugalská migranti z venkova, kteří přišli do Lisabonu za prací a lepším životem. Lidé rozdílných kulturních světů zde sdílejí životní prostor, své zvyky a své ideály. Zároveň je čtvrt' místem rozporů mezi černými a bílými, mezi černými a černými, bílými a bílými a mezi svými obyvateli a zvenčí příchozími. V rozhovorech realizovaných v letech 1998 – 2005 během prací v terénu jeden z dotazovaných uvedl, že v roce 1964 měla A Quinta Grande osm domů, dnes (v momentě rozhovoru) mluvil o stovkách. (MENDES, 2008, s. 3). Další imigrantskou čtvrtí je Prior Velho. Je více okrajová a uzavřená z hlediska vztahů s okolím. Vyznačuje se velkou nedůvěrou vůči každému, kdo žije mimo čtvrt'. Za ghetto se považuje i čtvrt' o Alto de Santa Catarina, kde bydlí výhradně černí obyvatelé. O Alto da Loba je uměle vytvořenou čtvrtí, kam byli obyvatelé donuceni se přestěhovat. Panuje zde vypjatá atmosféra mezi obyvateli (MENDES DE GUSMÃO, 2008, s.3).

5.2 Zaměstnání

Stejně důležitým ukazatelem životní úrovně Afričanů ze zemí PALOP jako bydlení je i zaměstnání. Oba faktory jsou vzájemně propojeny a jeden na druhém závisí. Afričtí imigranti přicházejí ze svých rodných zemí do lokalit, kde žije africká komunita (jak bylo vysvětleno v předchozí kapitole Bydlení). Komunita se na takovém místě usadila, protože zde byla, v momentě příchodu, popřípadě stále je, pracovní příležitost. Centrálním místem, kam afričtí imigranti ze zemí PALOP v Portugalsku směřují, je Lisabon a jeho okolí (industriální zóna Setúbal). Hlavní město Lisabon, stejně jako mnohá jiná hlavní města, nabízí širší spektrum pracovních možností. Problémem je to, že „noví“ imigranti přicházejí do prostředí, kde už jsou zavedeni, tzn. mají už určitou, většinou, špatnou pověst, existují vůči nim předsudky ze strany portugalské společnosti. A to nejen v oblasti zaměstnání. Je stále běžné, že než se

³⁵ Mezinárodní přátelství

stihne nově příchozí Afričan prezentovat, je zaškatulkován a hned od počátku je pro něj komplikované se vymanit z pověsti, která mu byla přisouzena na základě stereotypů.

5.2.1 Pracovní odvětví, v nichž se imigranti PALOP uplatňují

Většina aktivních imigrantů ze zemí PALOP se pohybuje v pracovních sektorech s nejhoršími podmínkami, s nejhorším finančním ohodnocením a s nejmenšími nebo téměř žádnými možnostmi k postupu směrem vzhůru v hierarchii pracovních pozic. V mnoha případech jsou využíváni jako levná pracovní síla. Bývají zaměstnání ilegálně, protože se tím snižují náklady pro zaměstnavatele (SANTOS; FARIA, 2007, s. 267). Děje se to především v oblasti stavebnictví a pohostinství.

Podle sčítání populace v roce 2001 se v Portugalsku nacházelo 65 098 ekonomicky aktivních afrických imigrantů ze zemí PALOP, z toho 42 646 (65,5%) pracovalo jako nekvalifikovaní, polokvalifikovaní a kvalifikovaní dělníci a pouze 6 364 (9,7%) byli zaměstnanci řídicího personálu, vědci a intelektuálové (cit. in OLIVA, 2009, s. 46). Obecně se uvádí, že nejčastěji vykonávaná zaměstnání mezi africkými imigranty z PALOP jsou dělnické a veřejné práce u mužů a úklidové a personální služby u žen.

V následující tabulce č.1 je podrobný výčet vybraných zaměstnání, která afričtí imigranti z PALOP v Portugalsku vykonávali v letech 2002 - 2008. Údaje jsou uvedeny v procentech a představují průměr za sledované období. Vycházejí ze studie *Os imigrantes no mercado de trabalho português*³⁶ od Sonii Cabral a Cláudie Duarte.

³⁶ *Imigranti na portugalském pracovním trhu*

Základní pracovní odvětví vykonávaná imigranty PALOP

Pracovní odvětví	procenta	Pracovní odvětví	procenta
Zemědělství a rybolov	0,6%	Elektřina, plyn a voda	0,1%
Těžební průmysl	0,2%	Stavba	29,1%
Průmyslové zpracování	8,9%	Služby	61,1%
Potravinový a tabákový průmysl	1,8%	Ubytování a pohostinství	14,6%
Textilní průmysl	0,6%	Finančnictví	1,4%
Dřevařský průmysl	0,9%	Zdraví a sociální péče	2,9%
Chemický průmysl	0,7%	Vzdělání	4,6%
Zpracování kovů	2,3%	Veřejná správa	0,8%
Strojní průmysl	1,2%	Transport a komunikace	2,5%
Průmysl transportu	0,9%	Velkoobchod a maloobchod	11,1%
Další průmysl	0,5%	Obchod s nemovitostmi	22,9%

Tabulka č. 1. (CABRAL; DUARTE s. 113)

Pozici imigrantů na pracovním trhu zkoumá i práce *Migração e mercado de trabalho em Portugal: Uma análise comparativa entre brasileiros e africanos lusófonos*³⁷. Autoři Cilvan Ramalho Quedes a Helena Franca Marques si pokládají otázku, zda existují významné rozdíly mezi brazilskými a africkými imigranty při jejich začleňování do portugalského trhu práce, zda je jedna či druhá skupina nějakým způsobem zvýhodněna. Docházejí k závěru, že afričtí imigranti ze zemí PALOP jsou na portugalském pracovním trhu diskriminováni více než imigranti z Brazílie. Možnost vykonávat zaměstnání vyššího řádu je u Brazilců o 10% vyšší než u Afričanů (GUEDES; MARQUES, 2008, s. 7). V této souvislosti upozorňují, že afričtí imigranti mají nejnižší průměrný příjem ze všech imigrantů v Portugalsku (713€). Jen pro srovnání, imigranti z Východní Evropy mají 776€ a imigranti z Brazílie 1008€. K tomu, aby rozdíly v ohodnocování odvedené práce byly takové, přispívá odlišná úroveň kvalifikace, neuznání kvalifikace, nekompletní integrace imigračních skupin a od toho se odvíjející přístup portugalské populace nebo ekonomická diskriminace. I v případech, kdy mají imigranti z afrických zemí PALOP vyšší úroveň formálního vzdělání a odborné vyškolení, ocitají se v nižších pozicích. V této skutečnosti se odráží sociální hierarchie portugalské společnosti. Nesouvisí to pouze s národností a místem původu imigrantů, ale také s barvou pleti, a proto

³⁷ *Migrace a pracovní trh v Portugalsku: srovnávací analýza mezi Brazilci a Lusoafričany*

autoři mluví o zcela jasné diskriminaci afrických imigrantů na portugalském pracovním trhu (GUEDES; MARQUES, 2008, s. 22). Jak někteří autoři zdůrazňují, problémem může být nedostatek formální zdvořilosti a odborného vzdělání ze strany imigrantů. Jejich tendence separovat se od portugalské společnosti vše ještě více komplikuje. Podle terénních výzkumů realizovaných v Portugalsku F. M. Laguesem se afričtí imigranti vyznačují největší odlišností od Portugalců (alespoň tak je sami Portugalci vnímají). Rozdílní jsou ve zvycích, víře a náboženství, v životních hodnotách, ve výchově dětí a v přístupu k sexuálnímu životu (GUEDES; MARQUES, 2008, s. 21).

5.2.2 Imigrace z ekonomického hlediska

V minulosti silná vlna portugalských emigrantů do zbytku Evropy způsobila velký nedostatek pracovní síly. Kompenzací byli z velké části přicházející obyvatelé z bývalých afrických kolonií. Migrační vlna v druhé polovině 70. let byla vlnou čistě pracovní. Tato vlna vycházela ze sociálně hospodářských podmínek zemí PALOP, které často platí ještě dnes. Hospodářství afrických zemí je z většiny ve špatném stavu s centrem v zemědělské výrobě. Vyznačuje se slabou produktivitou, částečnou nebo úplnou nezaměstnaností a tím pádem velkou závislostí na námezdní práci. Připojuje se k tomu pomalý rytmus industrializace a nedostatek výrobních prostředků. Trh práce pak není schopný absorbovat všechnu manuální práci, která se nabízí. Proto dochází k hromadným odchodům obyvatel do zahraniční a následnému vylidňování venkova. (SANTOS; FARIA, 2007, s. 262).

Po roce 1986 přispěla modernizace portugalské ekonomiky k zvýšenému zájmu o kvalifikovanou i nekvalifikovanou pracovní sílu. Navíc flexibilita některých sektorů na trhu práce a expanze neformální ekonomiky (např. ve stavebnictví) usnadnila vstup zahraničních pracovníků na portugalský pracovní trh. S dynamickým procesem vstupu imigrantů na pracovní trh nekorespondují portugalské zákony, které by měly tuto problematiku pokrýt a vystihnout. Na jedné straně zákony ještě nestihly zareagovat na novou skutečnost v procesu imigrace, na druhé straně jsou vytvářeny zákony čím dál tím pružnější a univerzálnější, aby bylo možné obsáhnout velké množství atypických forem práce, což se ukazuje jako nedostatečné při řešení této problematiky. Následky se pak týkají jak samotných imigrantů, tak portugalské společnosti. Pracující ze zemí PALOP vykonávají zaměstnání, při kterých se musejí podřizovat permanentní nejistotě a tísní. Ty vycházejí z nezměnitelných pracovních podmínek (SANTOS; FARIA, 2007, s. 267).

5.3 Vzdělání

Úroveň dosaženého vzdělání a kvalifikace jsou jednou ze základních podmínek úspěšného začlenění do pracovního procesu v cílové zemi imigrantů. Odborné vlastnosti, které může imigrant nabídnout, se podílejí nejen na integraci na trhu práce, ale také na tom, jak bude imigrant přijímán obyvateli cílové země. Problematika vzdělání u imigrantů je velmi spjata s problematikou zaměstnání. Zároveň má dopad na vzájemné společenské vztahy, které mají imigranti s obyvateli přijímací země.

Vzdělání je dlouhodobě jedním z hlavních problémů integrace Afričanů. A to i přesto, že poté, co země PALOP získaly nezávislost na Portugalsku, bylo vyvinuto značné úsilí, aby se situace ohledně vzdělání zlepšila. Mnohým mladým lidem, hlavně v městských centrech bylo umožněno doplnit si středoškolské vzdělání a některým i dosáhnout vzdělání vysokoškolského. V Portugalsku je situace i nadále obtížná. Mladí Afričané se musejí potýkat s těžko překonatelnými podmínkami a při studiu nemají příliš na výběr. Ti, kteří by chtěli pokračovat ve vzdělání v Portugalsku, musejí čelit nesnadné cestě k dosažení cíle. Stipendií určených pro cizince je velmi malý počet, a aby takové stipendium obdrželi, musí projít přísnými kritérii výběru (SANTOS; FARIA, 2007, s. 265). Již na začátku tedy stojí před téměř neprostupnou bariérou, což jim ubírá na motivaci. Stává se, že dochází k předčasnému ústupu vyvolanému strachem ze selhání. V jiných případech figurují negativní představy o studiu, které odrazují mladé Afričany v setrvání ve studiu a v jeho pokračování. Zříkají se odpovědnosti na základě dosažených výsledků a následně opouštějí, co se již naučili. Jejich investice do vzdělání, především psychická, je negativně podmíněna motivací (SANTOS; FARIA, 2007, s. 265). Tato motivace je dost nestabilní a velmi snadno ovlivnitelná. Prostředí komunit, v kterém imigranti ze zemí PALOP žijí, jim v mnohých oblastech, jako právě u vzdělání, předurčuje jejich vývoj. Pokud jsou děti a dospívající obklopeni lidmi, jež mají pouze základní vzdělání, a není po nich společensky vyžadováno dosáhnout vyššího vzdělání, necítí potřebu ani motivaci ke studiu. Snaha o vymanění se z předem daného sociálního rámce jim může přijít zbytečná a marná.

Podle informací z Gabinete de Informação e Avaliação do Sistema Educativo³⁸ z roku 2006 je 12,6% imigrantů ze zemí PALOP analfabety, 11,2% umí číst a psát, ale nemá žádné vzdělání, 58,8% má základní vzdělání, 13,8% je vyučeno nebo má středoškolské vzdělání a 3,7% má vysokoškolské vzdělání. Počet afrických studentů zapsaných do portugalských škol v letech 2002 – 2003 činil celkem 38 605 žáků, kteří docházeli do nejrůznějších typů školních institucí. Z toho bylo 15 247 Angolanů, 13 070 Kapverdánů, 5 033 Guinejců, 3 112 obyvatel Svatého Tomáše a Princova ostrova a 2 143 Mozambičanů (OLIVA, 2009, s. 46).

5.4 Rodina a vztahy

Problematika rodiny a vztahů je velmi těsně svázána s tématem bydlení. Společný prostor vytváří pozadí, kde se uskutečňuje většina nejzásadnějších vztahů mezi imigranty. Pouta a vazby, které se zde navazují, nejsou jen charakteru čistě rodinného, přátelského či sousedského. Africké komunity imigrantů se vyznačují specifickým rysem – hranice mezi vztahy se stírají a jeden typ vztahu přesahuje do druhého. To znamená, že například vztahy mezi sousedy jedné čtvrti dosahují daleko větší intimity než u běžných sousedských vztahů. Stejně tak se vzájemná soudružnost v rámci jedné čtvrti projevuje ve větší míře u africké komunity, než ve čtvrti, kde žijí Portugalci. Přirozeně je to dáno postavením, které africká komunita v daném místě má, a pokud jde konkrétně o Portugalsko, z předcházejících částí této práce je patrné, že Afričané stále ještě nejsou plně integrováni do portugalské společnosti.

5.4.1 Specifické vztahy imigrantů z PALOP

Africká migrace ze zemí PALOP do Portugalska vždy byla a stále je rodinného charakteru. L. P. Carlos a kolektiv v díle *Portugal. País de imigração*³⁹ popisují tento fenomén jako:

„reunião familiar numa migração por etapas“ (que) „para além de traduzir uma intenção de permanência longa, possibilita o estabelecimento de rede de suporte, reduzindo os custos da

³⁸ Informační a analytický úřad vzdělávacího systému

³⁹ Portugalsko, země imigrace

*integração tanto no plano meramente instrumental, como nos domínios afetivos e simbólicos*⁴⁰ (cit.in SANTOS; FARIA, 2007, s.).

Toto tvrzení je podloženo výzkumem z roku 1981, kdy 64% afrických imigrantů ze zemí PALOP představovalo rodinné jádro složené z manželského páru a dětí, 8% afrických imigrantů sdílelo domácnost se třemi nebo více rodinnými jádry a 9% bylo bez dětí (CARLOS a kolektiv, 1991, s. 52). Obecně jsou to africké národnosti, které dosahují při měření nejvyšších výsledků v počtu soužití s ostatními příslušníky v jednom bytě. Autoři si tuto skutečnost vysvětlují tím, že sociokulturní profil Afričanů jim umožňuje žít společně v jednom bytě se vzdálenějšími členy rodiny nebo s přáteli. To se děje především na začátku jejich pobytu v cizí zemi, ale u některých tento způsob přetrvává i déle.

Z jiné studie od Marie Mendes de Gusmão *Diáspora africana: a vida de imigrantes e estudantes em Portugal e no Brasil*⁴¹ vyplývá existence společného zvyku, který mezi sebou Afričané mají. Rodina je pro ně ten, s kým žijí a obývají prostor. Například děti cirkulují mezi jednotlivými domy ve čtvrti, jedí a spí v různých obydlích, sousedé si je vzájemně hlídají a starají se o ně. S tímto zvykem bylo možné se nejdříve setkat v takzvaných *bairros de lata*⁴² mezi Afričany, poté se rozšířil a pronikl mezi chudé Portugalce, kteří do těchto čtvrtí přišli z venkova. Výsledkem bylo, že portugalští obyvatelé přijali černé děti mezi sebe se stejnou samozřejmostí, s jakou to dělají jejich černí sousedé, a naopak (MENDES DE GUSMÃO, 2008, s. 6). Na tomto příkladu je vidět, jak se hranice mezi vztahy stírají, a to nejen mezi samotnými Afričany. Pojem rodina má pro ně daleko širší význam, než jen ten biologický. Jsou schopni se vzájemně dělit o prostor, který je normálně chápán jako soukromý a tím pádem přístupný jen vybraným lidem. Co se týče například stravování, jsou Afričané jedni z nejvstřícnějších národů a ke společnému stolu pozvou s nadsázkou téměř každého. U některých afrických národů je to dáno náboženstvím, které vyznávají. Část obyvatel Mosambiku a většina obyvatel Guiney Bissau se v otázce víry přiklání k islámu, což znamená, že jako muslimové musí uctít a pohostit svého hosta.

Při tak intenzivním sociálním propojení, ke kterému ve čtvrtích obydlených Afričany dochází, se mísí také kulturní vlivy. Na jednom místě se uskutečňují rozmanité rituály a

⁴⁰ „shledání rodiny díky postupné migraci. Kromě toho, že si to lze vyložit jako záměr k dlouhodobému pobytu umožňuje i zázemí a podporu a redukuje náklady“

⁴¹ Africká diaspora: život imigrantů a studentů v Portugalsku a Brazílii

⁴² Portugalské označení pro slum

slavnosti z Angoly, Mozambiku, Kapverd a dalších zemí. Oslavy jsou náboženského nebo jiného charakteru a jejich realizace jsou doprovázeny regionální muzikou a jídlem. Záměrem není nutně zprostředkovat kulturu a tradice té dané země. Daleko důležitější je pouhá účast, protože zdomácňuje sociální praktiky, zhodnocuje je a identifikuje generace mladých s generací jejich rodičů (MENDES DE GUSMÃO, 2008, s. 6).

Jak už bylo řečeno v části Bydlení a jak také vyplývá ze zde zmíněných informací, z pohledu společenského je africká populace daleko více homogenní. Základem je jejich vzájemná výpomoc a solidarita, které jsou nezávislé na původu, barvě pleti nebo postavení. Od toho se odvíjí a zároveň na tom závisí takový typ koexistence, kterým žijí. Různorodost typická pro africké komunity se vyznačuje shodami (životní podmínky, hodnoty a sny) a rozdíly. Pravidelně se střídá spojenectví s konflikty. Vnitřní nestabilita v podobě rozepří je v opozici k solidaritě základním rysem afrických komunit. Důvody k neustálým konfliktům jsou různé. Například v rámci jednoho národa, může existovat několik kmenových skupin, které se mezi sebou razantně vydělují. To se stává hlavně u dospívajících a u mladší části africké populace. Sami sebe vidí jako více aktivní a schopné přinést dobré výsledky pro fungování čtvrti. Maria Mendes de Gusmão uvádí konkrétní příklad dvou mladých Afričanů, kteří v rozhovoru komentují problematiku kmenové rozdílnosti.

„Há muitos conflitos, e os jovens acreditam que é racismo de mesma natureza ao que os brancos fazem. A tensão entre grupos é permanente e percebe-se, que nos momentos de conflito, conta a origem dos sujeitos, suas nacionalidades e por vezes a origem tribal. Exemplar é a resposta de dois amigos ao serem perguntados de onde vieram imediatamente deles respondeu: “Guiné, mas eu sou balanta e ele é fula”, indicando que ambos são guineenses, amigos sim, porém, diferentes.“⁴³(MENDES DE GUSMÃO, 2008, s. 4).

Tady je vidět, že to, v jaké čtvrti imigranti žijí, bývá někdy mnohem důležitější, než jaké jsou národnosti. Integrační procesy mezi členy jedné čtvrti jsou velmi silné, ale je třeba si uvědomit, že v rámci této jednotky vždy existuje několik kmenových skupin, které jsou zdrojem rozepří. Některé jsou majoritní a zastávají nadřazený post. Dominují komunitě, řídí její fungování, určují vnitřní vztahy a zaujímají reprezentativní pozici jak v samotné

⁴³ „Je zde mnoho konfliktů a mladí si myslí, že jde o rasismus jako ze strany bílých. Napětí mezi skupinami je permanentní a ve chvílích konfliktu hraje roli původ účastníků konfliktu, jejich národnost a občas i příslušnost ke kmeni. Důkazem je odpověď těchto dvou kamarádů na otázku odkud pocházejí, na kterou jeden z nich okamžitě odpověděl, že z Guiney, ale on že je balanta a jeho kamarád fula. Oba tedy připouští, že jsou Guinejci a přátelé, ale přesto jsou rozdílní.“

komunitě, tak mimo ni. Rovnováha je tedy v takové čtvrti velmi pomíjivá a nestálá, kdykoliv může dojít k vyhocení (MENDES DE GUSMÃO, 2008, s. 5).

Co to vypovídá o vztazích mezi africkými imigranty? Že na jedné straně existuje silná soudržnost mezi členy jedné čtvrti. Tu můžeme chápat jako jistý typ přátelství a spojenectví. Takový typ přátelství vychází z jasně vymezených a předem daných sociálních schémat, a proto je těžko slučitelný se společností rodilých Portugalců, což přispívá k segregaci obyvatelstva.

5.5 Zdraví

Zdraví je jednou ze základních podmínek spokojeného života člověka. Nezáleží na tom, odkud pocházíme, ani kde momentálně žijeme. Zdraví si neseme s sebou, ať jsme kdekoliv. Je proto pochopitelné, že problematika zdraví se týká také imigrantů. Jejich zdravotní stav ovlivňuje životní úroveň imigrantů a s ní související životní podmínky, ve kterých žijí. Proto je tato problematika těsně propojena s problematikou bydlení a zaměstnání. Zároveň zdraví závisí na psychickém stavu jedince, takže zde velkou roli hrají i mezilidské vztahy. Jak jsou na tom v otázce zdraví afričtí imigranti ze zemí PALOP? S jakými konkrétními problémy se potýkají a jakým způsobem je řeší? Na tyto otázky odpovídá ve své studii *Argumentos para uma viagem sem regresso. A imigração PALOP por via de saúde: Um estudo de caso*⁴⁴ Maria Adelina Henriques. V této části mé práce čerpám informace z její studie a shrnuji zásadní myšlenky týkající se tématu zdraví imigrantů ze zemí PALOP do Portugalska.

5.5.1 Zdravotní problémy imigrantů a jejich přístup ke zdravotní péči

Maria Henriques uvádí, že z mála průzkumů, které se této problematice věnují, vychází, že imigranti jsou obecně nejvíce zranitelní ve vztahu k nemocem a jiným zdravotním problémům. Pojmu nejvíce zranitelní se zde užívá ve srovnání s domácím obyvatelstvem. Největší riziko pro imigranty představují nemoci jako je tuberkulóza, AIDS nebo žloutenka. Nejsnáze se těmito nemocemi nakazí (HENRIQUES, 2010, s. 60). Jiné studie přisuzují imigrantům větší číslo mentálních poruch a chorob, neboť migrace může mít negativní dopad na duševní zdraví imigrantů. Jedná se totiž o velmi komplikovaný proces náročný na

⁴⁴ *Argumenty pro cestu bez návratu. Migrace PALOP z hlediska zdraví: Kazuistika*

psychickou i fyzickou stránku člověka. Nejčastějšími psychickými nemocemi mezi imigranty jsou deprese, stres a schizofrenie (HENRIQUES, 2010, s. 60). Z hlediska reprodukce jsou také zaznamenány horší výsledky u žen imigrantek a jejich dětí. Mají větší index porodní úmrtnosti, narozené děti mají nízkou váhu při početí, atd. Vysvětlením je fakt, že když imigranti přicházejí do cizí země, jsou daleko více vystaveni ohrožení zdraví, protože se ocitají v odlišném fyzickém i sociálním prostředí. Střetávají se s jiným životním stylem a zvyky, neznají právo a nemají všeobecné znalosti o tom, jak to v dané zemi funguje. Někdy musejí překonávat i jazykovou bariéru. Toto všechno jsou faktory vyvolávající stres a ovlivňující jejich zdraví. (HENRIQUES, 2010, s. 61)

Výzkumy v Portugalsku se zaměřují na charakteristiku imigrantů, a to hlavně na úmrtnost a chorobnost, stejně jako na identifikaci základních překážek v přístupu ke zdravotní péči. Konkrétním příkladem je studie provedená v komunitě imigrantů z Angoly, Kapverd, Guiney-Bissau, a Svatého Tomáše a Princova ostrova žijících v Lisabonu (Grande Lisboa). Ve studii se dospělo k závěru, že imigranti jsou velmi choulostivou skupinou co se týče zdraví, což přímo vychází z obtíží spojených s nedostatečnou informovaností o svých právech v oblasti zdravotnictví, jazykovou bariérou, ilegálním pobytem a ekonomickou situací. Jedná se o komunitu s nízkou socio-ekonomickou úrovní a špatnou základní infrastrukturou (kanalizace, elektřina, plyn, voda atp.). Problematika bydlení a životní úrovně afrických imigrantů byla popsána v části práce nazvané Bydlení. Dalším tématem, kterým se studie zabývá, je konzumace alkoholu, drog a sexuálně rizikové chování v souvislosti s africkými imigranty ze zemí PALOP (HENRIQUES, 2010, s. 61). Zde má velký vliv prostředí, kde se imigranti pohybují a kde dochází k nezákonným činnostem.

S nezákonným pobytem imigrantů těsně souvisí způsob, jakým řeší své zdravotní problémy. Existuje přímý vztah mezi ilegality a vyhledáváním zdravotních zařízení. Imigranti, kteří nemají dokumenty, vyhledávají spíše pohotovosti v nemocnicích. Takové ošetření je totiž více diskrétní a anonymní. Maria Henriques vysvětluje, že si imigranti nejsou vědomi, že podle zákona z roku 2001 je všem obyvatelům – cizincům garantováno právo na přístup do zdravotnických zařízení a nemocnic bez ohledu na jejich národnost nebo legální stav (HENRIQUES, 2010, s. 62). Dále se zmiňuje o Plánu integrace imigrantů⁴⁵, který byl

⁴⁵ Plano de Integração dos Imigrantes odhaluje transversální rys imigračního fenoménu a úkol vlády koncipovat globální plán, který integruje imigranty ze všech oblastí společenského života. Záměrem je

vypracován ve spolupráci všech ministerstev v roce 2007 a který si v oblasti zdravotnictví klade za cíl podnítit přístup imigrantů, ať legálních nebo ilegálních, do zdravotnických zařízení, bojovat proti nedostatku informací ohledně tohoto přístupu, informovat imigranty o jejich právech a povinnostech, rozvíjet programy sociálně kulturního zprostředkování v nemocnicích a zdravotnických centrech a zavést síť nemocnic „amigos dos imigrantes“⁴⁶.

Také Grupo de Imigração e Saúde⁴⁷ se zabývá obdobnou tematikou – zdravím imigrantů. Dává popud k diskuzím a debatám, organizuje workshopy a semináře, publikuje a šíří literaturu zabývající se touto otázkou (HENRIQUES, 2010, s. 63).

úspěšné přijetí a začlenění imigrantů v souladu s kontrolou migračních proudů a pomocí při rozvoji zemí původu (HENRIQUES, 2010, s. 62-63).

⁴⁶ přátelé imigrantů

⁴⁷ Skupina imigrace a zdraví

6 Závěr

V této práci jsem se pokusila o malý vhled do problematiky integrace a překvapilo mě jak neobyčejně obsáhlé je toto téma. I přesto, že mě někteří od tohoto tématu zrazovali, jsem ráda, že jsem se mu věnovala a měla tak příležitost nahlédnout alespoň zlehka tuto problematiku.

Při návštěvě Lisabonu je na první pohled patrné, že imigrantů ze zemí PALOP se zde nachází nezanedbatelné množství a na rozdíl od Brazilců je u nich velmi těžké na první pohled (či poslech jejich přízvuku) určit odkud pocházejí. Moje zkušenost s nimi není příliš velká, ale i tak byla poučná.

Na studentské koleji kde jsem bydlela, se nacházelo několik studentů ze zemí PALOP se kterými jsem měla možnost promluvit. Jednalo se o studenty, kteří měli stipendium a vážili si možnosti, že mohou v Portugalsku studovat. Každý z těch, které jsem měla příležitost poznat, byl také členem nějaké církve či sekty a velmi záhy mě začali přemlouvat, abych se o jejich náboženství začala zajímat. I v rámci studentské koleje byli vždy jasně separováni od rodilých Portugalců, bavili se pouze mezi sebou. Mezi těmito dvěma skupinami docházelo často ke konfliktům, nejčastěji z důvodu rušení nočního klidu a kouření ve společných prostorách ze strany rodilých Portugalců, což studenti ze zemí PALOP špatně nesli. Na této situaci jsem si uvědomila, jak černobílé bývají mnohé stereotypy. Pokud bych totiž nebyla svědkem těchto konfliktů, domnívala bych se, že situace bude přesně opačná, tedy že noční klid budou rušit spíše Afričané než Evropané. Nemyslím si, že by docházelo k projevům rasové nenávisti z jejich strany či ze strany portugalských studentů, ale spíše o jistý projev nechoty a vlastně i nepotřeby vzájemně se sblížovat a porozumět si, což mi připadá jako přirozená lidská vlastnost-není důvod pronikat do jiných sociálních skupin když už jsem v takové, která mi vyhovuje. Na druhou stranu poznání jiného vede také k jeho pochopení. Protože žijeme v době, kdy se lidé přemísťují více než kdy dříve a stále více kultur spolu musí nějak koexistovat, připadá mi poznání a pochopení odlišného podstatné. Přestože se v této popisované situaci nejednalo o zástupný vzorek portugalské ani africké populace, domnívám se, že z ní i tak vyplývá jeden z nejpodstatnějších problémů, za který považuji nedostatek vzájemného respektu a úcty. A to nejen v rovině etnické, ale obecně mezilidské. Nic však není neměnné, společnost se stále vyvíjí, tak jen stačí věřit, že to bude vývoj správným směrem a přispívat k němu.

Resumo

Dediquei o meu trabalho à problemática da imigração porque acho-a actual e altamente interessante do ponto de vista sociológico, económico e histórico. Esta problemática não é nova mas só hoje em dia se faz dela questão, as pessoas estão a aprender a coexistir e a respeitar-se entre si, os estados a aprender como enfrentar essa problemática. Sobretudo, é um fenómeno muito dinâmico, tornando-se difícil reagir a ele a tempo e com propriedade. Na minha tese tentei descrever o processo dorido de estabelecimento de relações através dos séculos até hoje, porque para uma relação sã entre todos os indivíduos da sociedade acho central entender e aceitar a história. Como menciono na minha tese, a problemática da integração é muito ampla e eu pessoalmente vejo como o pior a desatenção perante o conhecimento mútuo. Não acho necessário assimilar culturas, mas acho importante saber coexistir com aqueles que são diferentes. Tentei acentuar que nada é preto e branco, que nem todos os africanos são imigrantes e que nem todos imigrantes são pessoas pobres e sem educação. Num trabalho dedicado à imigração é necessário mencionar a globalização sobre a qual falei na quarta parte da minha tese. Creio que a globalização é um símbolo de mundo de hoje da mesma maneira como os descobrimentos ultramarinos foram para o século XVI e acredito que a questão da integração e compreensão vai-se tornar fundamental.

BIBLIOGRAFIE

ARROTEIA, Jorge Carvalho. 2007. *Migrações internacionais: Portugal como destino* [online]. [cit.2012-12-18]. Dostupný z WWW: < http://www.museu-emigrantes.org/docs/diversos/2.%20Jorge%20Carvalho%20Arroteia_portugal%20como%20destino.pdf >

BAGANHA, Maria. 2007. *Dinâmicas Migratórias em Portugal* [online]. [cit.2012-12-21]. Dostupný na WWW: http://www4.fe.uc.pt/ciclo_int/doc_06_07/baganha.pdf

CABRAL, Sónia; DUARTE, Cláudia. *Os imigrantes no mercado de trabalho português* [online]. [cit.2012-12-20]. Dostupný z WWW: < http://www.bportugal.pt/PT/BdP%20Publicaes%20de%20Investigao/AB201104_p.pdf >

FONSECA, Maria Lucinda. 2003. *Integração dos imigrantes: estratégias e protagonistas* [online]. [cit. 2012-11-24]. Dostupný na WWW: < <http://www.ceg.ul.pt/migrare/events/ICongressoLF.html>>

FONSECA, Maria Lucinda. *Imigração, diversidade e novas paisagens étnicas e culturais* [online]. [cit.2012-10-09]. Dostupný z WWW: <http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Col_Percursos_Intercultura/2_PI_Cap2.pdf>

GUEDES, Gilman Ravalho; MARQUES, Denisa Helena Franca. 2008. *Migração e mercado do trabalho em Portugal: Uma análise comparativa entre Brasileiros e Africanos Lusófonos* [online]. [cit. 2012-12-10]. Dostupné z WWW: <http://www.abep.nepo.unicamp.br/encontro2008/docsPDF/ABEP2008_1007.pdf >

HENRIQUES, Maria Adelina. 2010. *Argumentos para uma viagem sem regresso. A imigração PALOP por via da saúde: Um estudo de caso* [online]. [cit. 2012-11-13]. Dostupný z WWW: <http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Colec_Teses/Tese32WEB.pdf >

JINDROVÁ, Jaroslava; PASIENKA, Antonín. *Portugalsko – český slovník*. 1. Vyd. Voznice: Leda, 2005. 669 s. ISBN 80-7335-061-0

JINDROVÁ, Jaroslava; HAMPLOVÁ, Sylva. *Česko – portugalský slovník*. 1. Vyd. Voznice: Leda, 2007. 677 s. ISBN 80-85927-38-1

MACHADO, Fernando Luís. 2001. *População africana em Portugal: um mosaico social e cultural*. *Janus*, 2001 [online]. [cit.2012-06-27]. Dostupný z WWW: <http://janusonline.pt/2001/2001_3_3_6.html>

MACHADO, Fernando Luís. 1994. *Luso-africanos em Portugal: nas margens da etnicidade* [online]. [cit.2012-12-05]
Dostupný z WWW: <<http://sociologiapp.iscte.pt/pdfs/24/239.pdf>>

MENDES DE GUSMÃO, Neusa Maria. 2008. *Diáspora Africana: A vida de imigrantes e estudantes em Portugal e no Brasil* [online]. [cit.2012-12-08]. Dostupný z WWW: <http://www.abant.org.br/conteudo/ANAIS/CD_Virtual_26_RBA/mesas_redondas/trabalhos/MR%2003/Neusa%20Maria.pdf>

MALHEIROS, Jorge; FONSECA, Lucinda. 2011. *Acesso à habitação e problemas residenciais dos imigrantes* [online]. [cit.2012-12-07].
Dostupný z WWW: <http://www.oi.acidi.gov.pt/docs/Estudos%20OI/Estudo48_WEB.pdf>

OLIVA, Anderson Ribeiro. 2009. *De indígena a imigrante: O lugar da África e dos Africanos no Universo Imaginário Portugues dos séculos XIX ao XXI* [online]. [cit.2012-12-02].
Dostupný z WWW: <http://repositorio.bce.unb.br/bitstream/10482/5969/1/ARTIGO_Ind%C3%ADgenaImigrante.pdf>

RIBEIRO, Elaine. 2011. *Fissuras no discurso abolicionista português: o serviço de carregadores e a colonização da África centro-ocidental* [online]. [cit.2012-12-01]. Dostupný z WWW:

<http://www.snh2011.anpuh.org/resources/anais/14/1307754801_ARQUIVO_TextoElaineRibeiro.pdf>

SANTOS, Nelson Lima; FARIA, Luísa. 2007. *Imigrantes negros dos PALOP Africanos em Portugal: Auto-percepções e percepções de características sócio-profissionais* [online].

[cit. 2012-12-05] Dostupné z WWW: <<http://bdigital.ufp.pt/bitstream/10284/1824/1/257-283.pdf>>